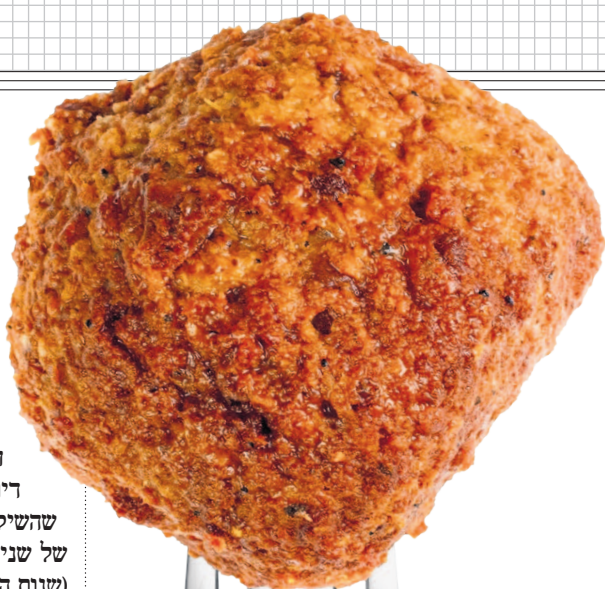

4 2025 החיים למתקדמים

פוליטיקה בפיתה: מחקר חדש חושף כיצד הפלאפל מותג כמאכל לאומי אחרי רדיפות גזעניות

אחרים והפך לאוכל הלאומי הישראלי. "ברגע שהתעשייה וההון נכנסו לסיפור – זה הפך לעניין אחר לגמרי", אומרת ד"ר הירש, שעורכת במקביל מחקר גדול על תולדות החומוס בארץ.

הירש טוענת שלמרות ההתנגדות והתדמית השלילית, הפלאפל כן הצליח לצבור פופולריות מסוימת החל משנות ה־30. "דן אלמגור כתב את 'שיר הפלאפל' ב־1957 לקראת חגיגות העשור למדינה. שנה לאחר מכן חברת תלמה הג'יירה את החומוס כמאכל לאומי, כחלק מקמפיין למוצר החדש שהשיקה. שני הדברים מתרחשים על רקע התגברות בפופולריות של שני המאכלים האלה, ושל אוכל מזרחי בכלל, מתקופת הצנע (שנות ה־50) ואילך", היא אומרת. "זו היתה תקופה שהיה מעט בשר בנמצא, והתפריט במסעדות אירופיות היה דל. מאכלים כמו פלאפל וחומוס, שהם משביעים ומזינים, היוו תחליף. בסוף שנות ה־50, ככל שהמצב הכלכלי משתפר וישראל נפתחת לעולם, הצורך בעיצוב תרבות ישראלית ייחודית צובר חשיבות, ויש לו משמעויות סמליות אבל גם כלכליות. הוא חשוב גם לתיירות וגם ליצוא. בהקשר הזה, המיתוג של מאכלים כ'ישראליים' הופך משמעותי. כמובן שזה לא מקרי שדווקא מאכלים ערביים הם שמסומנים כ'ישראליים' או 'לאומיים'. הערבים נתפסו כילידים אותנטיים, והציונים רצו לנכס לעצמם את האותנטיות הילידית הזו. בשלב הראשון אגב, הרפרטואר כלל גם מאכלים 'הודיים' מזרח אירופיים, אבל רק אלה הערביים נשארו בסוף כמאכלים לאומיים.

"כל הסיפור של 'מאכלים לאומיים' זה הרי יחסי ציבור. צריך לעשות הבחנה בין מה שאוכלים בפועל – לבין מה שמכונה מאכל לאומי, ואז מתגלה סיפור אחר לגמרי. מה שלפעמים בשיח על הניכוס נראה כמובן מאליו – הציונים באו, לקחו את המאכלים והפכו אותם לשלהם – הוא יותר מורכב. אוכל לא מתנהג בדיוק כמו פוליטיקה, אתה רוצה להשתלט על אדמות זה לא בהכרח אומר שאתה אוהב את האוכל שאתה מוצא שם. חומוס ופלאפל התקבלו בהתחלה בעיקר אצל הדור הצעיר, שעבורו היו סוג של מאכל אסור שכולם הזהירו ממנו, אז זה היה עוד יותר מפתה; וגם זול. עשור לפני שאלמגור כתב את 'שיר הפלאפל' עוד היתה קואליציה שלמה של דמויות שניסו למנוע את התקבלותו של המאכל".

בכל זאת הפך הפלאפל למאכל הלאומי. אוכל יכול לאהות קרעים? "לא, ממש לא. מה שבטוח זה שאוכל לא יכול לאהות קרעים, אבל הרעבה בטח יכולה להרחיב אותם. להוציא עכשיו ספר על חומוס ב־ישראל, זה זמן קשה".

"שולחנות ערוכים". מחתנות ועד הנצחה ואוכל

אוכלים ביחד

ספר חדש ומרתק בוחן את ההיבטים החברתיים של הקולינריה בארץ

+ "שולחנות ערוכים – אכילה, גבולות חברתיים ומעברים בין־תרבותיים", בעריכת זאב וייס, נתן וסר־מן, יאיר פורסטנברג ודנה קפלן, בהוצאת מאגנס, הוא ספר עיון מרתק על אוכל, המציג אספקטים שונים של אכילה משותפת מימי קדם ועד ימינו. לצד מאמרים היסטוריים שיעניינו בעיקר חוקרי אקדמיה, ישנם כאלה שירתקו כל קורא שמתעניין באוכל, חברה וחיים בכלל. כמו למשל זה של קפלן המציג את ההבדל בין חתונות פשוטות, כאלה עם בופה – לבין אלו החברתיות, שבהן כל אורח תורם מנה. או למשל, מאמרו פוקח העיניים של עזרי עמרם על סיורים קולינריים בכפרים פלסטיניים והתמודדות שני הצדדים עם מקומות כמו אנדרטת ההנצחה בכפר קאסם לטבח שאירע בו ב־1956, וכל אלה במסגרת סיור אוכל. זהו ספר ארוך, רציני, מאיר עיניים ומומלץ לכל מי שרוצה להרחיב את נקודת המבט שלו על אוכל וחברה.

"רוב האשכנזים התוודעו למאכלים כמו חומוס ופלאפל כמאכלי רחוב שנמכרו על ידי ערבים או מזרחים", מסבירה ד"ר הירש, חוקרת תרבות במחלקה לסוציולוגיה, למדע המדינה ולתקשורת באוניברסיטה הפתוחה. "החוויה החושית של מתיישבים שמגיעים למרחב כל כך אחר כללה מאכלים, טעמים, ריחות ומראות שהם לא מכירים. זה לא שהם באו ומיד התנפלו על פלאפל וחומוס, היחס היה הרבה יותר אמביוולנטי".

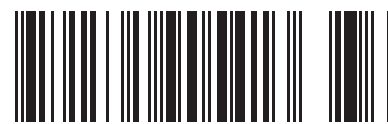
במחקר שלה ושל ד"ר שרון הן הסתמך כו על חומרים מארכיון עיריית תל־אביב, ומצאו כי ישראל רוקת, ראש העירייה בשנים 1936–1952, ביקש לשחרר את העיר "מהמסחר המזיק לבריאות הציבור". אלפרין אף הוסיף במכתבו כי את הפלאפל "מכינים בתנאים בלתי הגייניים, משמן מזוהם, בידים מזוהמות ובאבק הרחוב", וכי "אינו לסמוך על יושרם של המכונים שמשתמשים בתוספת של פסולת קמח ופסולת של חומרים שהם כשלעצמם גורמים למחלות קיבה". במאמר מצטטות הכתובות גם מכתב גזעני של אחד מבעלי בתי הקפה ליד הים, שנשלח לעירייה ב־1945: "זה פשוט בושה וחרפה שאנחנו נשתוק על דבר כזה (מכירת פלאפל, קבב, שישליק וכדומה – ח"ג), הן מבחינה פוליטית והן מבחינה הגיינית. זה לא יפה בשביל העיר העברית שיושב ערבי וימכור את הסחורה שלו ואף אחד לא מפריע לו. בערב הוא מביא ילדים קטנים מלוכלכים והם עוזרים לו בעסק, והוא בעצמו עם עיניים חולות וכל העיר עוברת וקונה אצלו".

לא רק הערבים סבלו מיחס גזעני והתנכלויות, אלא גם תימנים, כפי שמוכיח מכתב ששלח אחד ממוכרי הפלאפל התימנים, אהרונ סגיר בצלאל, ב־1945 לנציב המחוז הבריטי כדי שיעזור לו. רק בשנות ה־60 אומץ, ויש מי שיאמר נוכס הפלאפל כמו מאכלים ערביים

ד"ר דפנה הירש: חומוס ופלאפל התקבלו בהתחלה בעיקר אצל הדור הצעיר, שעבורו היו סוג של מאכל אסור שכולם הזהירו ממנו, אז זה היה עוד יותר מפתה; וגם זול"

התוצאות של אכילת פלפל הן רעות מאוד. היא מביאה לידי מחלות קיבה חריפות כגון צהבת, דיונטריה וטיפוס הבטן", כתב חיים אלפרין, ראש המחלקה לפיקוח על חוקי העזר העירוניים בעיריית תל־אביב ב־1944. המכתב הזה, שמוען לראש מחלקת החינוך בעירייה, מצוטט במאמר המרתק "ולנו יש פלאפל: אוכל רחוב בתל־אביב המנטרורית כזירה של מגעים ומתחים", המציע נקודות מבט שונה על מה שנחשב כבר שנים כמאכל הלאומי שלנו, והוא נכלל בספר "שולחנות ערוכים – אכילה, גבולות חברתיים ומעברים בין־תרבותיים" (ראו מסגרת). החוקרות ד"ר דפנה הירש וד"ר סמדר שרון מציגות זווית היסטורית מפתיעה על מעמדו של הכי דור המטוגן הקטן. פלאפל, כך מסתבר, לא תמיד היה קונצנזוס ומקור לגאווה; בתקופת המנדט הבריטי הוא היה שנוי במחלוקת ועורר אנטגוניזם ואפילו גזענות מצד בני העיר העברית הראשונה האשכנזים כלפי התושבים המזרחים ובעיקר הערבים שמכרו, או ניסו למכור להם את הפלאפל.

9 7 7 1 5 6 5 9 0 5 4 1 3 3 3